

Орехов В. В.

Відокремлений структурний підрозділ закладу вищої освіти
«Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»
Хмельницький інститут соціальних технологій

**ЗАСОБИ ЕКСПРЕСІЇ В ТЕКСТАХ ІНТЕРНЕТ-ЗМК
ВОЄННОГО ПЕРІОДУ**

У статті проаналізовано засоби експресії у текстах інтернет-ЗМК. Зазначено, що експресія може виявлятися на різних рівнях мовної організації: лексичному, синтаксичному, словотворчому тощо. Основну увагу в роботі приділено виявам експресії на рівні лексики.

Чималу кількість експресивних засобів мовного впливу зафіксовано в заголовках статей. Це обумовлено тим, що саме заголовок привертає увагу до матеріалу статті.

Як мовну реакцію на початок загарбницької війни Росії проти України охарактеризовано появу пов'язаних з війною неологізмів. Зазначено, що більшість таких слів-неологізмів містить виразний експресивний відтінок, що позначає ненависть та зневагу до підступного агресора.

Серед поширених засобів підсилення експресивного забарвлення названо тропи. Ці засоби образності увиразнюють текст і також слугують засобом вираження авторської оцінки.

Одним із таких засобів образності є епітети. Більшість з них мають негативну оцінну семантику і стосуються самої війни, російської держави, голови цієї держави, російської армії тощо.

Крім епітетів, серед тропів розглянуто метафоричні та інші образні вислови, також здебільшого негативної семантики.

Зазначено, що на рівні синтаксису підсилення виразності й експресії висловленню надає його членування на частини, що виражається передусім таким синтаксичним засобом, як парцеляція. Розчленування реченнєвої структури на компоненти обумовлюється потребою автора посилити, актуалізувати найсуттєвішу інформацію, стимулювати інтелектуально-емоційну сферу реципієнта.

Засобом експресії на рівні орфографії названо написання власних назв, пов'язаних з країною-агресором, з малої літери. Наголошується, що це досить виразний засіб вияву негативної оцінки щодо представників країни-агресора, однак виникає питання щодо унормованості такого підходу. Оскільки дане явище не відповідає нормам української літературної мови, воно матиме тимчасовий характер.

Ключові слова: експресивність, образність, тропи, категорія оцінності, війна.

Постановка проблеми. Ми живемо в час, коли інформація відіграє вирішальне значення в житті суспільства. Вона є надзвичайно цінним ресурсом, оскільки може впливати на думки, почуття та переконання членів суспільства. Найпотужнішим засобом такого впливу на суспільство стає медіа-дискурс. Адже саме ЗМК у сучасному суспільстві доносять до населення майже всю важливу інформацію, тому їхній вплив на громадську свідомість важко переоцінити. Цей вплив може бути як мовного, так і немовного характеру, він може полягати у приверненні уваги до якоїсь проблеми, спонуканні до осмислення певної ситуації, у розгляді її під певним кутом зору, може підштовхувати до уподобання певних поглядів, позицій, зокрема, політичних тощо.

Мовний вплив на аудиторію може здійснюватися як змістом, так і формою повідомлення, одним із потужних інструментів мовного впливу є експресія.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляду явища експресивності приділяє увагу чимало дослідників (Д. Апресян, Т.О. Бровченко, І.А. Колесникова, А. Капелюшний, А.П. Коваль, О.Д. Пономарів, Г.Я. Солганик, О.М. Турчак, В.А. Чабаненко та ін.), проте розглядається воно переважно на рівні лексичного рівня мовної організації. Дослідження експресивності мовних засобів тісно пов'язане з вивченням категорії оцінки, яка, як правило, досить чітко представлена в більшості емоційно-експресивних висловлюваннях.

Одними з найгрунтовніших досліджень експресії в українському мовознавстві є праці В. Чабаненка, який тлумачить експресивність як інтенсифіковану (збільшену, підсилену) виразність, як таку психологічно й соціально мотивовану властивість мовного знака, що деавтоматизує його сприйняття, підтримує загострену увагу, активізує мислення людини, викликає напругу почуттів у слухача (читача) [1, с. 7].

Категорія оцінки і функціонування оцінної лексики розглядається в працях Ю. Калужинської [3], І. Гелети [4], Г. Приходько [5] та ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є виявлення засобів експресії у медіадискурсі, визначення їхнього призначення в аналізованих текстах.

Предметом нашого дослідження є тексти на воєнну тематику інтернет-видань «Обозреватель», «24 канал», «ZNAJ.UA», «Еспресо TV», «BBC News Україна», «Цензор.нет», «Главком» та ін.

Експресія є складним явищем, існують певні розбіжності у поглядах науковців щодо його тлумачення, а також співвідношення понять експресії, експресивності, конотації, але більшість підходів до визначення експресії зводяться до його розуміння як певної інтенсифікації виразності.

Експресивність може виявлятися в текстах різних функціональних стилів. Найбільш багатим на засоби експресії традиційно вважається художній стиль. Однак і в публіцистичному стилі, а особливо в художньо-публіцистичному, експресивні засоби використовуються досить часто. Дещо менше їх у власне публіцистичному стилі – мові ЗМК (радіо, газет, журналів тощо). Тут експресивні засоби діють як специфічні маркери, що підкреслюють інформацію на тлі безперервного потоку повідомлень, цим самим здійснюється спрямування уваги читача на відповідну інформацію [2, с. 46].

Експресія може виявлятися на різних рівнях мовної організації: лексичному, синтаксичному, словотворчому тощо. Ми акцентуємо увагу перш за все на лексичних виявах експресії.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що особливістю категорії оцінності текстів власне публіцистичного стилю є те, що одним із найбільш поширених і часто вживаних способів посилення експресивності мови медійних текстів є використання стилістично зниженої лексики – слів, для яких є характерною наявність емоційних та оцінних конотацій пейоративного характеру [6, с. 17].

Чималу кількість експресивних засобів мовного впливу можемо спостерігати в заголовках статей. Це цілком виправдано, оскільки саме заголовки привертає увагу до матеріалу статті, і від нього залежить, чи будуть читати цю статтю. Серед засобів експресії трапляється емоційно-експресивна лексика з виразною оцінністю й експресивністю, при чому така лексика іноді може бути представлена навіть просторічними словами, що максимально посилює її експресивний вияв:

Воллес: команда невігласів Трампа ставить під загрозу національну безпеку (Хвиля, 27.03.2025).

Росіяни вгнали по Сумщині: Є поранений (Деро.ua, 27.03.2025).

Російський диктатор бреше, але Трамп довіряє Путіну – CNN (Обозреватель, 20.02.2025).

Спікер Кремля також приплів у свій коментар раніше децю призабуті російським керівництвом «націоналістичні підрозділи»: їх у російський пропагандистський порядок денний напередодні повернув російський диктатор (Обозреватель, 28.03.2025).

Потужною мовною реакцією на початок загарбницької війни Росії проти України стала поява пов'язаних з війною неологізмів. Вони досить різнопланові, дослідниками виділяються різні семантичні групи таких новотворів. Наприклад, Т.П. Матвійчук виділяє такі семантичні групи: новотвори для опису та характеристики противника; неологізми, утворені від прізвищ політичних діячів; неологізми з компонентом-топонімом; нові слова для позначення військової техніки та зброї; інші новоутворені лексичні одиниці, що стосуються ведення бойових дій [7].

Серед неологізмів воєнного часу можна виділити лексичні неологізми, коли в мові з'являється нове слово, та семантичні, коли слово старе, відоме, але набуває нового значення [8, с. 118].

За семантикою серед неологізмів переважають слова на позначення сучасної ідеології країни-агресора (*рашизм*) і похідних утворень – назв російських військ і просто прихильників російської ідеології війни (*рашисти*), а також різні номінації, пов'язані з війною – *йти за російським кораблем* – зазнати поразки; *бавовна* – вибух на території противника, *приліт* – влучання ворожої ракети; *тривога* – сигнал повітряної тривоги, що сповіщає про необхідність прямувати до укриття; *ухиланти* – ті, хто ухиляється від мобілізації тощо.

Рашисти сподівалися повторити блицкриг, як в Авдіївці, коли вони підземними комунікаціями пройшли у тил несподівано (24 канал, 9.04.2025).

«Відправляю російським агентам наше чітке повідомлення: **йдіть слідом за руським воєнним кораблем!**», – звернувся до замовників брудної кампанії засновник та директор Благодійного фонду «Все для перемоги» Геннадій Васьків (ZNAJ.UA, 2.05.2023).

Війна – день 1052: удар дрону по Києву та «бавовна» в Ростовській області (Телеграф, 10.01.2025).

Відтепер **тривога** буде лунає не по всій території області, а лише в окремих районах, де є реальна загроза (Еспreso TV, 13.01.2025).

На Одещині викрили правоохоронницю, котра за \$25 тисяч організовувала **ухилянтам** незаконний виїзд за кордон (Корреспондент, 31.03.2025).

Більшість таких слів-неологізмів містить виразний експресивний відтінок, що позначає ненависть, зневагу до підступного агресора.

Поширеними засобами підсилення експресивного забарвлення також є використання тропів. Ці засоби образності увиразнюють текст і також служать засобом вираження авторської оцінки щодо поданого матеріалу.

Одним із таких засобів образності є епітети. Чимало з них стосуються самої війни, серед найбільш вдалих – епітети **гібридна, агресивна, злочинна, гаряча, важка** і т.д., оскільки саме вони максимально повно, на наш погляд, змальовують сутність військових дій на території України.

Так, **агресивна** війна росії проти України має прояв, зокрема, у тому, що росія, чиняючи тяжкі воєнні злочини та злочини проти людяності, намагається залякати цивільне населення в Україні, а також залякати сусідні держави. (Юридична Газета, 27.07.2022).

Гаряча війна Москви може завершитись. **Гібридна** – ні (Обозреватель, 11.03.2025).

Буде **важка** війна, у котрій слід задіяти всі ресурси держави. (Обозреватель, 13.03.2024).

Це **злочинна** війна, яку розпочала Росія (BBC News Україна, 21.11.2022).

Адже війна, дійсно, на сьогодні є гібридною, оскільки вона ведеться не тільки на полі бою, а й в інформаційному просторі. І цей інформаційний вектор є не менш важливим, ніж бойові дії на землі, а війна за свідомість виходить далеко за межі територій України та РФ і розгортається по всьому світу.

Злочинний, терористичний характер ведення війни з боку РФ вже давно відчули на собі громадяни України: знищення мирних жителів, мирної інфраструктури, викрадення дітей – все це є типо-

вим для російської воєнної машини. Щоденна загибель багатьох патріотів України, безкінечні руйнування – все це є свідченнями тієї важкої ціни, яку змушений сплачувати український народ через злочинну російську агресію.

Аналогічно негативні оцінні епітети використовуються для позначення російської держави, голови цієї держави, російської армії тощо:

Країна-агресор Росія виступає «категорично» проти будь-якої угоди, яка дозволяє європейським військам діяти як миротворці в Україні (Обозреватель, 28.03.2025).

Іранський журналіст долучився до лав ЗСУ, щоб «боротися зі **злочинцем** Путіним і його прибічниками» (Цензор.нет, 28.03.2025).

Злочинний армії РФ не вдається досягти широкого прориву під час власного літнього наступу в Україні, який стрімко зазнає поразки (Online.ua, 10.8.2024).

Оцінні судження передаються і за допомогою інших образних засобів. Так, для називання Путіна використовуються перифрази типу **російський диктатор, бункерний щур, монстр** і под.:

Російський диктатор Володимир Путін запропонував підключити Північну Корею до переговорів щодо завершення війни проти України (Обозреватель, 6.03.2025).

Навіщо потім ця генерація шалених заяв **бункерного щура**? (FaceNews, 25.02.2025).

У статті, яку він написав у 2006 році, всього за кілька днів до того, як був смертельно отруєний, Сашко наголошував: «Якщо ви не зупините цього **монстра**, він почне війну, і мільйони людей загинуть» (Главком, 26.11.2022).

Аналогічно перифрази використовуються на позначення країни-агресора, яку називають мордором, бензоколонкою і т.д.:

Американці, таким чином, не просто цього не побоюються, а й навіть готові розглядати китайське втручання як фактор припинення війни й подальшого гарантування миру, а за таких обставин з подібним варіантом вимушені будуть погодитися не тільки **мордор** – під китайським тиском, але й Україна – під впливом США (Обозреватель, 28.03.2025).

Її оператор у Кремлі має або працювати за встановленими Заходом правилами, або продавати менше... **Бензоколонку** почали брати під контроль, тепер потрібно довести це до кінця. (Гордон, 14.12.2022).

В політичних текстах порівняно широко представлені також метафоричні та інші образні вислови:

Бункерний щур кине у топку всі ресурси. Щоб восени на переговорах випрати на ці «карти» (Главком, 27.03.2025).

«Відкрита рана на серці Європи»: генсек ОБСЄ закликав припинити війну, але не згадав про Росію (Обозреватель, 20.02.2025 20:39).

Пряник РФ сьогодні отримала. Подивимося, чи дістануть батіг (Обозреватель, 25.03.2025).

Ключове – США змінюють «ці правила», тобто правила гри змінюються по ходу гри. Почали гру в шахи, продовжили грою «в Чапаєва», а на завершення – дошкою по голові. (Главком, 29.03.2025).

Путін бачить у ньому «легку здобич», зазначив Болтон (Обозреватель, 15.04.2025).

Поки в Сумах збирають загиблих, дружина депутата Грищука насолоджується ікрою в Буковелі (ZNAJ.UA, 13.04.2025).

Крім лексики, як уже зазначалося, експресивні засоби змалювання політичної ситуації спостерігаються й на інших рівнях мовної системи.

Так, підсилення виразності й експресії висловленню надає його членування на частини, що виражається передусім таким синтаксичним засобом, як парцеляція:

Наговорив путін, що рейтинг у Зеленського ніякий, а тому він і не хоче виборів. Що Зеленський вигідний росії, бо веде Україну до прірви (FaceNews, 25.02.2025).

Сама ця думка паралізувала б від страху будь-яку країну. Але не Україну (FaceNews, 25.02.2025).

Я не боюся жодного варіанту і формату перемовин з руськими. З посередництвом, без посередництва, зі США, з Європою – неважливо (ТСН, 4.04.2025).

Російські агресори в ніч на 5 квітня атакували Україну 92 ударними БпЛА типу Shahed і безпілотниками-імітаторами. З них 51 з них збитий та ще 31 – «локаційно втрачений» (Корреспондент, 5.04.2025).

Випадки парцеляції, як бачимо, мають місце у різних типах реченнєвих конструкцій – як у простих, так у складних реченнях. Розчленування реченнєвої структури на компоненти обумовлюється потребою автора посилити, актуалізувати найсуттєвішу інформацію, стимулювати інтелектуально-емоційну сферу реципієнта [9, с. 30]. Розподіл речення на частини дозволяє таким чином акцентувати особливу увагу на відокремлених частинах, наголошуючи тим на їх значущості.

Останнім часом досить поширеним засобом експресії на рівні орфографії стало написання власних назв, пов'язаних з країною-агресором, з малої літери. Це – назва самої тієї країни, її лідера, інших посадових/публічних осіб, що підтримують злочинну війну проти України:

З іншого боку, зазначає він, путін підіграватиме Трампу, оскільки на кону – перезавантаження російсько-американських відносин (ZNAJ.UA, 1.04.2025).

Також відомо, що інформаційні ресурси рф публікують фейки про ураження Україною енергетичних об'єктів у росії і на окупованих нею територіях (Слово і Діло, 3.04.2025).

Це досить виразний засіб вияву негативної оцінки щодо представників країни-агресора, але викликає питання унормованості такого підходу, його відповідності нормам літературної мови. Зазначене явище, на нашу думку, можна розцінювати як певну неологічну особливість в сучасній українській мові (з огляду на масовість його розповсюдження). Проте слід визнати, що воно не відповідає нормам правопису і може бути розцінене як тимчасове мовне явище, яке виникло як реакція на військову агресію РФ стосовно України. Адже в історії чимало негативних діячів, наприклад, представники тієї ж правлячої верхівки фашистської Німеччини часів Другої світової війни, але їхні прізвища традиційно пишуться згідно правил написання власних назв в українській мові.

Висновки. Отже, засоби експресивності в аналізованих текстах інтернет-ЗМК досить різноманітні, вони представлені різноманітною оцінною лексикою, переважна більшість якої має негативну семантику. Досить потужна експресія властива тропам, які надзвичайно яскраво передають негативне ставлення до країни-агресора Росії, до її керівництва, армії та посадових осіб, що підтримують злочинну військову агресію проти України. Серед неологічних утворень особливе місце посідає орфографічне явище написання країни-агресора та її представників з малої літери. Попри потужну експресивність та яскравість оцінного значення таке написання не вкладається в нормативні межі сучасної української літературної мови і, на нашу думку, матиме тимчасовий характер. Засоби ж мовного впливу текстів ЗМК, через значну вадливість питання, вимагають подальшого дослідження.

Список літератури:

1. Чабаненко В. А. Стилїстика експресивних засобів української мови: Монографія. Запоріжжя : ЗДУ, 2002. 351 с.
2. Ідзьо М. В. Мовні засоби експресивізації в текстах сучасних польських ЗМІ : дис. ... канд. філол. наук. Київ : Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні, 2016. 222 с.
3. Калужинська Ю. Негативнооцінна лексика в мові сучасної української газетної періодики / Лексика на перетині наукових парадигм : монографія. Тернопіль : Осадца Ю. В., 2018. С. 166–85.
4. Гелета І. Особливості відтворення категорії оцінки при перекладі політичних промов / Науковий вісник ПНПУ ім. К. Д. Ушинського. 2022. № 35. С. 31–43.
5. Приходько Г.І. Оцінка і комунікація. Вінниця: Нова Книга, 2013. 168 с.
6. Бузько С.А. Лексичні засоби експресивізації мови українських ЗМІ сучасного воєнного періоду. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2024 № 65. С. 16–19.
7. Матвійчук Т. П. Неологізація мови у часи війни: структурно-семантичні особливості новотворів. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія. 2024 № 65. С. 33–36.
8. Мосієнко А.К. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фонетика. К. «ЗНАННЯ», 2010. 270 с.
9. Межов О.Г. Парцеляція складносурядних речень у художньому мовленні Володимира Лиса. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика. Том 34 (73) № 2 Ч. 1

Oriekhov V. V. THE MEANS OF EXPRESSION IN THE TEXTS OF THE INTERNET MASS MEDIA OF THE WAR PERIOD

The article analyses the means of expression in the texts of the Internet mass media. It is noted that expression can be manifested at different levels of linguistic organisation: lexical, syntactic, word-forming, and so on. The main attention is paid to the manifestations of expression at the lexical level.

A considerable number of expressions of linguistic influence are found in the titles of articles, as it is the title that draws attention to the content of the article.

The emergence of war-related neologisms is detected as a linguistic reaction to the beginning of Russia's war against Ukraine. It is noted that most of these neologisms contain a strong expressive connotation showing hatred and contempt for the treacherous aggressor.

Tropes are among the most common means of highlighting the expressive colouring. These figurative devices accentuate the text and also serve as a means of expressing the author's opinion.

Epithets are also among the means of figurativeness. Most of them render a negative evaluative semantics and refer to the war itself, the Russian state, the head of this state, the Russian army, and so on.

Apart from epithets, the tropes include metaphorical and other figurative expressions, mostly carrying negative semantics.

It is noted that at the level of syntax, the expression of a statement is strengthened by its division into parts, which is rendered primarily by such syntactic means as parcellation.

The author identifies the lower-case spelling of proper names associated with the aggressor country as a means of expression at the level of orthography. It is noted that this is a rather expressive means to accentuate a negative assessment of the representatives of the aggressor country, but the question arises as to the rationality of this approach. Since this phenomenon does not correspond to the norms of the Ukrainian literary language, it will be of a temporary nature.

Key words: *expressiveness, figurativeness, tropes, category of evaluation, war.*